

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

נמסר בליל שב"ק פרשת ויצא תשע"ז

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

כיצד גנבה רחל התרפים מאביה ולא חששה מגזל

"ולבן הלך לגזז את צאנו ותגנב רחל את התרפים אשר לאביה" (לא יט) - וצריך להבין מדוע לא חששה רחל מאיסור גזל כאשר גנבה התרפים של לבן אביה?

ובאמת דבהמשך הפסוקים נאמר שיעקב אמר ללבן "עם אשר תמצא את אלוהיך לא יחיה" (לא לב) והוסיף ע"ז האור החיים הק' 'כדין בן נח' והיינו שמה שיעקב אמר שהגנב לא יחיה זהו מדינא, וכמבואר בעירובין (סב ע"א) דבן נח שגזל חייב מיתה, וכ"כ המשך חכמה.

אך ודאי שהפשטות אינה כן דהרי ודאי לא עברה רחל על גזל ממש, וכן זה נסתר לדברי רש"י שכתב על הפסוק "לא יחיה" 'ומאותה קללה מתה רחל בדרך' וכמבואר במדרש (ב"ר ע"ד וצ"ז) שרחל מתה כי קללת חכם מתקיימת אפילו על תנאי, וא"כ מבואר שרחל מתה רק מכח הקללה ולא מדין הגזל.

ואפשר שאין גניבת התרפים נחשבת לגזילה דאינם שווים פרוטה כיון שע"ז אסורה בהנאה, (עי' שו"ת שבות יעקב ח"ג לח שתירץ כן), אך במס' ע"ז (ס"ד ע"א) מבואר לכאורה דלגוי מותר להנות מע"ז, שרבה בר אבוב הורה להגויים שבאו להתגייר אצלו שימכרו קודם את כל הע"ז שלהם ואח"כ יתגיירו, ומוכח מזה שמותר לגוי להנות מע"ז דאל"כ מה יועיל להם שימכרו את הע"ז כיון שלא יוכלו להנות כלל מהכסף (כ"כ המהר"ל דיסקין (שו"ת קר"א סי' קמ"א) והאור שמח (פ"ט מע"ז הי"א).

ואמנם הרמב"ן והר"ן (בחי' לע"ז נ"ט ע"ב) כתבו דגוי שניסך יין לע"ז ממש "אסריה בין לדידה בין לאחרים דאיסורי ע"ז בבני נח נמי הוא" עכ"ל, אולם אף לדבריהם יש לדון דהרי קי"ל שגוי יכול לבטל ע"ז שלו וא"כ יחשב שהע"ז שווה פרוטה כבר מעכשיו, והדבר תלוי במה שחקרו האחרונים אם יש בעלות לאיסורי הנאה, דאי נימא שאין בעלות באיסורא"נ א"כ אין בזה גזל גם כשהע"ז שייכת לגוי כיון שאין לו בעלות על הע"ז, ואע"פ שבכוחו לבטלו מ"מ כל זמן שלא ביטלו אינו שלו ואכ"מ.

והגר"ש אלישיב זצ"ל תירץ (מובא בס' כמטר לקחי) דהרי לבן רימה את יעקב והחליף את משכורתו עשרת מונים, וא"כ לבן היה חייב ליעקב כסף וגבתה רחל את חוב בעלה ע"י גניבת התרפים.

רחל התכונה להפריש אביה מאיסור

אך באמת רש"י על הפסוק "ותגנב רחל את התרפים" כתב 'להפריש את אביה מעבודת אלילים נתכונה', ומבואר שרחל גנבה התרפים מדין 'לאפרושי מאיסורא' למנוע מאביה איסור ע"ז, ואולם יש לעיין מנ"ל דמשום איפרושי מאיסורא מותר לגזול ולהזיק ממון חבירו.

ואכן הדברים מפורשים בגמ' בברכות (כ' ע"א) "דרב אדא בר אהבה חזייה לההיא כותית דהות לבישא כרבלתא בשוקא (היינו בגד אדום שאסרו חכמים ללבושו משום פריצות) סבר דבת ישראל היא, קם

קרעיה מינה, אגלאי מילתא דכותית היא, שיימוה בארבע מאה זוזי, ומבואר שר' אדא הוצרך לשלם בעבור מעשהו רק בגלל שהאשה התבררה כגויה, אך אם באמת היה מדובר באשה יהודיה היה מותר לרב אדא להזיק את ממונה כדי להפרישה מן האיסור.

וכן מבואר ברמב"ם (פ"י מכלאים הכ"ט) ובשו"ע (י"ד סי' ש"ג ס"א) שכתבו 'הרואה כלאים של תורה על חבירו אפי' היה מהלך בשוק קופץ עליו וקורעו מעליו מיד' ובמהר"י קורקוס וברדב"ז ובבאר הגולה שם כתבו דמקור דברי הרמב"ם הם מהגמ' בברכות הנ"ל שמוכח ממנה דמותר להזיק ממון חבירו כדי להפרישו מאיסור.

ויסוד הדין דמותר להזיק ממון חבירו כדי להפרישו מאיסור נלמד מהא דמותר לאדם להכות חבירו להפרישו מאיסור, כמבואר בב"ק (כ"ח ע"א) שאדון שהיכה את עבדו ועשה בו חבורה ע"מ שייצא מביתו כשהגיע זמן היובל פטור, ובאוקימתא השנייה העמידה שם הגמ' שמדובר בעבד שרבו השיא אותו לשפחה כנענית ועתה הוא מסרב לפרוש ממנה אע"פ שנאסרה עליו כעת שהרי הוא כיהודי בן חורין לכל דיניו, ומבואר שמותר לאדון אפי' להכותו כדי להפרישו מן האיסור וכן נפסק ברמ"א (חו"מ תכ"א ס"ג), וא"כ כ"ש שמותר לאדם להזיק את ממון חבירו להצילו מן האיסור, שהפסד ממון קל יותר מהכאה בגופו, וכמו שאמרו 'עד שאתה כופהו בגופו כפהו בממונו'.

ולפי"ז תמוה אמאי פירשו האוה"ח והמשך חכמה שרחל נענשה על גזילת התרפים, הלא מבואר להדיא בגמ' דמותר להזיק ממון חבירו להפרישו מאיסור.

אכן נראה דהנה בשו"ת חת"ס (יור"ד י"ט ד"ה מעתה) וכן בפנים יפות (פר' קדשים) ועוד כתבו דהחוב לאפרושי מאיסורא נובע מדין 'ערבות', ולפי"ז אין זה שייך רק ביהודי דכל ישראל ערבים זה לזה, אבל בגוי שאין עליו ערבות אין דין איפרושי מאיסורא, ולכן דעת האוה"ח והמשך חכמה דלרחל לא הותר גניבת התרפים דאין דין איפרושי מאיסורא בבן נח, אבל לפרש"י דרחל גנבה את התרפים לאיפרושי מאיסורא צ"ל שהחוב איפרושי מאיסורא נובע מדין 'לפני עור', וכמבואר בב"ח (יור"ד סי' ש"ג), ולפני עור איכא ג"כ בגוי וכמבואר בגמ' דאסור לתת אבר מן החי לבן נח.

ולהדיא פליגי הפוסקים בזה אם גם בגוי שייך דין 'לאפרושי מאיסורא', דהש"ך (י"ד סי' קנ"א סק"ו) ועוד אחרונים סוברים שבגוי לא שייך דין זה, אך מאידך המג"א (או"ח שמ"ז ד') ועוד אחרונים כתבו להדיא דגם בגוי נאמר דין 'לאפרושי מאיסורא' שצריך להפרישו מאיסורים ששייכים בו, ויסוד מחלוקתם תלוי בשורש הטעם של 'לאפרושי מאיסורא' וכמבואר.

מחלוקת רבותינו האם מותר להזיק דבר שלא כל שימוש לאיסור

והנה באילת השחר עה"ת בענין השאלה הנ"ל כיצד היה מותר לרחל לגנוב התרפים מאביה כתב מרן וז"ל 'והנה רחל לא עברה באיסור גניבה כיון דכונתה היתה להפרישו מע"ז, ודבר שכל שימוש לאיסור, מותר לקחתו כדי להפריש אדם מאיסור', ומבואר שדעת מרן שליט"א שכל ההיתר לגזול לחבירו כדי להפרישו מאיסור הוא דוקא בדבר שכל שימוש לאיסור אך דבר ששיך בו גם שימושי היתר אסור לגזלו כדי להפרישו מאיסור.

ויש להקשות על דברי מרן שליט"א מהגמ' בברכות הנ"ל שרב אדא הזיק את בגדה של האשה אפילו שלא כל שימושו הבגד לאיסור, שהרי כל האיסור ללכת עם בגד אדום הוא דוקא ברשות הרבים אך בבית מותר היה לאשה ללכת עם בגד זה.

וי"ל דאף לדברי מרן שליט"א כיון ששם מדובר בשעת האיסור ממש שייך בזה דין 'לאפרושי מאיסורא' דמה מהני שיש בזה שימושי היתר הרי כרגע משתמשים בזה לאיסור ומצוה להפרישו מן האיסור.

והנה נידון זה האם יכול אדם להזיק את ממונו של חבירו כדי להפרישו מן האיסור הוא נידון רחב השייך בהרבה מקרים ולמשל חוזר בתשובה שהגיע לבית הוריו וגילה שם בשר טריפות, ובא ושאל האם מותר לו מדין 'לאפרושי מאיסורא' לזרוק את הטריפות כדי להציל את הוריו מאיסור.

וכמו"כ באחת הישיבות גילה המשגיח שאחד מן הבחורים בישיבה נושא עימו פלאפון פרוץ ושבר לו את המכשיר, ויש לדון האם מותר היה לאותו משגיח לעשות כן, והאם איננו חייב לשלם בעבור המכשיר.

ושמעתי בשם מרן הגר"נ קרליץ שליט"א דמוצא טלפון פרוץ אפילו שידוע מי בעליו אין להחזיר לו ומאבדו להפרישו מאיסור (עי' חוט שני הל' פסח קובץ ענינים אות ט), ואולם לדברי מרן הגר"ל שליט"א כיון שיש בו גם שימושים של היתר לכאורה אסור להזיקו, אכן לאחר שנאסרה החזקת מכשירים אלו ע"י רבותינו שליט"א הרי הוא נחשב כתשמיש שכל כולו לאיסור ומותר להזיקו.

והנה בפתחי חושן (פ"א) כתב לדון שאף שמותר לאדם להזיק ממון חבירו כדי להפרישו מאיסור מ"מ אינו נפטר מתשלומין כמו במציל עצמו בממון חבירו שצריך לשלם, אך מדברי הגמ' בברכות שם 'מתון מתון מאה זוזי שווי' משמע שרק בגלל שהתברר שהיא כותית היה צריך רב אדא לשלם, אבל אילו היתה ישראל לא היה צריך לשלם, וכן פסק מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל.

ויעוין בשו"ת שלמת חיים (סי' תקל"ח) שנשאל הגר"ח זוננפלד אם מותר לשרוף עיתונים המכשילים את הרבים בכפירה ומינות, והשיב שכיון שעיתונים אלו הם עון פלילי לכן אין למחות באותם השורפים עיתונים אלו, ופשוט שאף שיש בעיתונים אלו עוד דברים חוץ מדברי המינות כגון חדשות מהעולם וכדומ' נחשב הדבר לכל שימושו לאיסור כיון שכל מטרת העיתון היא בשביל דברי המינות ושאר הדברים הם אגב כדי שיהיה לדבר שם עיתון, וכבר הורה זקן מרן החזו"א דמותר לשרוף ספרי מינים ואין לחוש לגזל (עי' תשובות והנהגות ח"א שסח).

וכתב שם עוד בפתחי חושן 'שאף שמותר להזיק ממון חבירו להפרישו מאיסור מ"מ אינו חייב בכך, וכ"ש שא"צ להכניס עצמו לסכנה, ובודאי שאינו חייב לילך לחפש דברים אסורים כדי להזיקם ורק אם נתקל בהם מותר'.

מדוע כל נגזל לא יוציא בעצמו הגניבה מהגזלן מדין "לאפרושי מאיסורא"

והנה בגמ' בב"ק (כ"ז ע"ב) נחלקו האמוראים אם עביד איניש דינא לנפשיא, דר"י אמר לא עביד איניש דינא לנפשיה ור"נ אמר עביד איניש דינא לנפשיה, ובמקום פסידא לכו"ע עביד איניש דינא לנפשיה, והק' שם הגר"ש רזזבסקי זצ"ל (חידושי ר' שמואל סי' י') דגם אם לא עביד איניש דינא לנפשיה יהא מותר לנגזל להכנס לביתו של הגזלן גם ללא אישור ב"ד ולהוציא את הגזילה מדין 'לאפרושי מאיסורא', שהרי כל רגע שהגזילה ביד הגזלן עובר הוא על איסור 'לא תגזול', ומכאן זה הכריח הגר"ש דכל דין 'לאפרושי מאיסורא' נאמר דוקא באיסורים אך בדיני ממונות לא נאמר דין זה והדבר מסור רק לב"ד, וכן מובא בשם מרן הגר"ז מבריסק זצ"ל דלהוציא גזילה מיד גזלן אין הדבר מסור ליחיד אלא לב"ד (עי' דעת משפט ח"א אות קנ"ח).

ובדרך אחרת אפשר לומר ע"פ דברי היש"ש (ב"ק סי' ט') שכתב וז"ל 'ודוקא באדם מוחזק לכשרות שידוע שלשם שמים עשה, והוא אדם חשוב ומופלג, אבל בסתמא דאינשי לאו כל כמיניה, דא"כ לא שבקת חי לכל בריה וכל אדם ריק ילך ויכה חבירו על דבר הוכחה כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, והתורה לא נתנה רשות ומקל ורצועה אלא לדיין או לאדם חשוב שראוי להיות דבריו נשמעים', ולפי"ז

לא קשה מידי דודאי הנגזל אינו מתכוין לשם שמים אלא כל מטרתו להשיב את מה שנגזל ממנו וא"כ לא נאמר בו דין 'לאפרושי מאיסורא'.

ויש להוסיף דאפילו לדעת הרדב"ז דהוא דין על כל אדם מישראל [וכמובא בס' דעת משפט ח"א תכ"ג] נראה לומר שגדר דין 'לאפרושי מאיסורא' הוא שכל אדם ואפילו קרוב מקבל תוקף של דיין כאשר הוא בא להפריש מאיסור ומכח ב"ד הוא בא, אך הנגזל עצמו אינו יכול להיות על זה דיין שהרי הוא בע"ד.

ונפק"מ בין הביאורים דלדעת הגרש"ר כיון של"ש כלל 'לאפרושי מאיסורא' בממונות א"כ גם אדם אחר אינו יכול להוציא הגזילה מיד הגזלן, אך לביאור הנ"ל באדם אחר כן יהא שייך דין זה כיון שאינו בע"ד ויכול להיות דיין.

כח התורה שבכל דור ודור

"ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו" (בראשית כח יא)

ואיתא בפרקי דר"א (ל"ה) "מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו שם בהר המוריה מקום המקדש, וישם אותו מראשותיו באותו מקום".

ואותם אבנים פרש"י "התחילו מריבות זו עם זו, זאת אומרת עלי יניח הצדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר "ויקח את האבן אשר שם מראשותיו".

ודבר פלא הוא לשם מה אותם אבנים שהגיעו לכזאת השגה גבוהה של עקידת יצחק התחילו לריב זה עם זה על מי יניח צדיק את ראשו האם יש דבר יותר גדול בעולם מעקידת יצחק?

ומוכח מזה דיש דבר יותר גדול מעקידת יצחק, להיות משמשי ת"ח יושב אהלים שעסק בתורה י"ד שנים בלא שינה כלל, ואדרבה רק בגלל שהגיעו להשגה זו של עקידת יצחק הבינו שעדיין לא הגיעו להשגה הגבוהה ביותר שהיא התורה הקדושה.

ובמדרש רבה כאן (פרק סח יא) "ויקח מאבני המקום... שנים עשר אבנים נטל כך גזר הקב"ה שהוא מעמיד שנים עשר שבטים, אמר אברהם לא העמידן, יצחק לא העמידן, אני אם מתאחות הן שנים עשר אבנים זו לזו יודע אני שאני מעמיד י"ב שבטים, כיון שנתאחו י"ב אבנים זו לזו ידע שהוא מעמיד י"ב שבטים".

וצריך ביאור מה סימן ראה יעקב שאם מתאחות האבנים שנים עשר שבטים יצאו ממנו ?

ולפי המבואר שהאבנים רבו ביניהן משום שרצו להשיג השגה יותר גדולה מעקידת יצחק, בזה ראה יעקב את הסימן, דאם יתאחדו לאבן אחת אזי סימן הוא שימשמים מסכימים לסברתם של האבנים ואכן יש השגה יותר גדולה אצלו משאר האבות וממנו יצאו י"ב שבטים.

בימים אלו זוכים אנו לראות את כח דמעותיו ודאגתו של מרן ראש הישיבה שליט"א על גזירת הגיוס שריחפה על לומדי התורה בא"י והוא כ"מלאך האומר לו גדל" לחם את מלחמת התורה בחכמה ובדעת, והגזירה הוסרה.

(נכתב ע"י אחד השומעים)

נתרם לע"ז הורי
אבי יצחק בן אליהו טוביה
נלב"ע י"א אלול
ואמי רבקה בת אברהם משה
נלב"ע י"ב אלול
נתרם ע"י בנם שליט"א

ברכת מזל טוב מעומק הלב
למורנו הרב שליט"א
לרגל הולדת הנכד
בן לחתנו הרב אי"ש סגל שליט"א
שיבו לגדלו לתורה לחופה ומעשים טובים